

Vysoká škola ekonomická v Praze
Fakulta mezinárodních vztahů

Výzkumný projekt
Ministerstva zahraničních věcí 04/02/11

**DYNAMIKA A PERSPEKTIVY INICIATIV V OBLASTI „NOVÝCH
LIDSKÝCH PRÁV“ NA PŮDĚ OSN**

STUDIE/zkrácená verze

Zuzana Trávníčková
Štěpánka Zemanová
Lucie Kobelková

PRAHA, BŘEZEN 2012

SHRNUTÍ ZÁVĚRŮ

Výraz „nová“ lidská práva je v odborné literatuře používán nejednotně (označuje práva, která byla po dlouhou dobu mezinárodním právem lidských práv opomíjena nebo jako lidská práva, která jsou nově mezinárodně uznávána a rozsáhle kodifikována). Nemusí nutně označovat problematiku, která se na mezinárodní úrovni objevila v poslední době. Pro potřeby této studie pojem nová lidská definujeme v rámci dvoustupňového cyklu mezinárodněprávních norem a vymezujeme jako lidsko-právní normy, které dosud nedosáhly druhého stupně (tzv. kaskády). V rámci prvního stupně se jednotlivá sledovaná práva nachází v některé ze čtyř možných fází. Jde o práva a iniciativy, které jsou diskutovány na úrovni orgánů OSN, zejména Rady pro lidská práva (RLP), Valného shromáždění OSN (VS OSN) a Třetího výboru VS. V obsahovém pohledu představují podstatnou část nové agendy hospodářská, sociální a kulturní práva, do skupiny nových lidských práv můžeme zařadit ale i některá „třetigenerační“ lidská práva, nebo lidská práva, jejichž klasifikace v modelu generací není jasná.

Druhogenerační, tj. hospodářská, sociální a kulturní práva, kterými se RLP zabývá, se ve většině případů (právo na přiměřenou životní úroveň včetně všech svých komponentů, právo na zdraví, právo na vodu) nachází ve 4. fázi 1. stupně cyklu norem – navazují na MPHSKP jako závazný dokument. Jejich další možný posun v rámci cyklu norem – do 5. fáze (v níž se již nachází např. právo na vzdělání) - je ale problematický. Jedním z důvodů je nepřesné (byť obsáhlé) vymezení povinností, které konkrétnímu právu odpovídají. Další představuje nedostatek kontrolních mechanismů. Omezenou dynamiku práv vycházejících z čl. 11 a 12 Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech (MPHSKP) způsobuje také odlišná úroveň rozvinutosti jednotlivých států.

ČR nevykazuje závažnější problémy při implementaci žádného z práv, která se opírají o závazný mezinárodněprávní dokument (řada práv je garantována ústavními předpisy ČR – LZPS a provedena vnitrostátními předpisy, existuje i možnost vnitrostátního soudního přezkumu). Stejně jako další členské státy EU a Rady Evropy participuje ČR vedle univerzálního režimu na propracovaném regionálním režimu ochrany lidských práv se zavedenými a velmi účinnými kontrolními mechanismy (zejména ESLP), který svou efektivností vede k odhalování a řešení případných problémů i v oblasti druhogeneračních lidských práv a v podstatě neumožňuje, aby se ČR dopouštěla závažnějších pochybení ve vztahu k závazkům vyplývajícím z dokumentů OSN. Jako rozvinutý stát, který naplňuje lidská práva vyplývající z čl. 11 a 12 MPHSKP na vnitrostátní úrovni, ČR nabízí pomoc při dosahování žádoucí úrovně vybraných lidských práv formou zahraniční rozvojové spolupráce.

V celkovém zahraničně politickém pohledu jsou otázky týkající se hospodářských a sociálních práv zastíněny skupinou prvogeneračních práv, jejichž prosazování na mezinárodní úrovni je prioritou ČR a jimž ČR věnuje intenzivní pozornost v Radě pro lidská práva i dalších orgánech OSN. I když posun lidských práv vycházejících z čl. 11 a 12 MPHSKP v rámci cyklu norem nepovažujeme v nejbližší době za pravděpodobný a současně nepřepokládáme, že by pro ČR případné překlopení do fáze kaskády mělo výrazné dopady, doporučujeme v této souvislosti sledovat mandáty zvláštních zpravodajů a přihlížet i k jiným aktivitám, které se sledovanými lidskými právy v širším kontextu souvisejí (Opční protokol k MPHSKP, shora řízená snaha reformovat systém lidskoprávních těles).

V cyklu mezinárodních norem se v podstatně odlišné situaci nachází právo na rozvoj a právo na mír. Obě uvedená již dlouhou dobu oscilují mezi 2. a 3. fází cyklu a u obou z nich můžeme v následujících letech očekávat snahu o posun do 3. stádia, tj. o jejich podchycení v deklaraci o právu na mír (bez určení termínu) a v rezoluci o právu na rozvoj (termín stanoven na 2014). Opozice vůči takovým krokům (ze strany EU, USA...) je ale dlouhodobá a zdá se být setrvalá. Vzhledem k rozporům ohledně obsahu těchto práv a jejich zahrnování do politických diskuzí by ČR měla setrvat u stávajícího odmítavého postoje.

Právo na neznečištěné životní prostředí se v cyklu norem nachází na stejné úrovni (2. – 3. fáze) jako právo na rozvoj a právo na mír. Na rozdíl od nich ale nezůstává v současné pozici dlouhodobě a současně neexistuje pevná opozice států, která by např. vyvolala hlasování o jediné dosud přijaté rezoluci RLP k této otázce. Právo na internet je diskutováno jako jeden dílčí aspekt práva na svobodu projevu (právo na přístup k obsahu internetu). Jako samostatné právo na připojení na internet bylo zvláštním zpravodajem výslovně odmítnuto. Vzhledem k tomu, že se těší velké laické pozornosti, udržuje se na nejnižší úrovni 1. stupně cyklu norem. Jeho posun v této podobě na vyšší úroveň ale nelze v nejbližší době očekávat. Právo na pravdu o hrubém porušování lidských práv představuje společně s právem na internet nejmladší iniciativy v oblasti lidských práv. Na rozdíl od práva na přístup k internetu lze ale předpokládat jeho perspektivnější rozvoj. Podle toho, jakým směrem bude zvláštní zpravodaj upřesňovat jeho obsah, by se pro ČR mohla stát aktivní podpora tohoto práva součástí zahraniční politiky.

ÚVOD

Studie přibližuje specifickou agendu Rady lidských práv a dalších orgánů OSN, která se zabývá „novými“ lidsko-právními iniciativami, jejich vývojem, současností a perspektivami. V souladu s výzkumným projektem si klade za cíl zmapovat na úrovni OSN nové iniciativy týkající se hospodářských, sociálních a kulturních práv, resp. „nových lidských práv“ jako jejich součástí, identifikovat, ve kterém stádiu se tyto iniciativy nacházejí v cyklu mezinárodních norem a určit pravděpodobnost posunu v rámci cyklu oproti současnému stavu (v nezkrácené verzi se studie také podrobněji zajímá tím, zda by měl takový posun dopady na ČR).

V prvé řadě věnujeme pozornost skupině práv, která se odráží od čl. 11 - 14 MPHSKP, tj. především právu na přiměřenou životní úroveň (čl. 11), zahrnujícímu právo na dostatečnou výživu, právo na osvobození od hladu, právo na šatstvo, právo na byt, dále právu na nejvyšší dosažitelný standard zdraví (podle čl. 12) a právu na vzdělání (čl. 13 a 14). Právo na vzdělání – jako jediné z analyzovaných práv – se nachází ve 2. stupni cyklu mezinárodních norem. V případě práv vycházejících z čl. 11 a 12 MPHSKP jde o práva ve čtvrtém stupni cyklu mezinárodněprávních norem, i když jejich dílčí – postupně rozvíjené - komponenty (např. právo na přístup k lékům) se mohou nacházet na nižší úrovni (3. stupeň). Dalším zkoumaným právem je právo na vodu, resp. na přístup k pitné vodě a na sanitaci. Na předním místě se toto právo ocitá díky blízké souvislosti s právy vyplývajícími z čl. 11 a 12 MPHSKP i díky pozornosti, kterou v posledních letech na úrovni RLP i VS OSN přitahuje. Následuje právo s méně dynamickým vývojem, kterému se ale RLP čím dál tím víc věnuje a do budoucna její zájem zjevně neutichne – právo na neznečištěné životní prostředí.

Předmětem pravidelného projednávání a cílem předkládaných rezolucí v RLP je právo na rozvoj. Postavení tohoto práva v cyklu mezinárodních norem je specifické a víceméně nejasné – mezi 2. a třetím stupněm – a v čase nedochází k zásadním posunům. Zvláštnost toho práva spočívá také v tom, že je nejasný obsah tohoto práva, rezoluce RLP toto právo nijak výrazně vpřed neposouvají, způsob jejich přijímání rozhodně nevyjadřuje všeobecnou shodu mezinárodního společenství. S přihlédnutím k mediálnímu diskurzu se stručně zabýváme také právem na přístup k internetu. I když nejde o samostatné právo, RLP se jím již zabývala a považujeme tedy za vhodné ho v kontextu celé studie alespoň stručně představit. Na závěr zařazujeme také právo na mír a právo na pravdu, která nejsou hospodářskými ani sociálními právy, ale splňují vlastnost relativní novosti, RLP se jim věnuje a jejich zakomponováním do studie umožňuje srovnání a předcházejícími právy.

Hlavní zdroj této práce představují mezinárodní smlouvy, zejména Mezinárodní pakty o lidských právech, Všeobecné komentáře Výboru pro hospodářská, sociální a kulturní práva, rezoluce Rady pro lidská práva, rezoluce a deklarační Valného shromáždění OSN a dokumenty, zpracované v rámci zvláštních procedur (zejména zprávy zvláštních zpravodajů). Teoretická část je postavena na zahraniční i domácí odborné literatuře z oblasti mezinárodního práva a převážně zahraniční literatuře z oboru mezinárodní vztahy. Zde převažují tituly reprezentující konstruktivistický směr bádání.

Ke studii je připojena tabulková příloha, která reflektuje podporu členských států EU a dalších vybraných zemí (v souladu se zadáním výzkumného projektu jde o Japonsko, Kanadu, USA, Austrálii

a Nový Zéland) u relevantních rezolucí Rady pro lidská práva. Tabulka se všemi státy včetně vysvětlivek je součástí nezkrácené verze studie. Narozdíl od nezkrácené studie neobsahuje tato verze odkazy na literaturu.

„NOVÁ“ LIDSKÁ PRÁVA – DEFINICE, VÝCHODISKA, PŘEHLED

První katalog lidských práv načrtla v roce 1948 Všeobecná deklarace lidských práv, formálně závaznou podobu mu daly (a lehce jej pozměnily) v roce 1966/1976 dva mezinárodní pakty o lidských právech – Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (MPOPP) a MPHSKP. Rozšiřování seznamu lidských práv se od té doby vydalo třemi směry. Prvním z nich bylo přijímání dalších závazných mezinárodních smluv, svou formou a způsobem kontroly podobných paktům. Příkladem budiž Úmluva o právech dítěte nebo Úmluva o právech osob se zdravotním postižením. Spíše než nové položky na pomyslném seznamu lidských práv však tyto dokumenty přinesly jejich upřesnění a ujasnění ve vztahu ke zvláštním skupinám osob. Druhou cestu představovalo rozvíjení a rozšiřování lidských práv zmíněných v již existujících lidsko-právních úmluvách prostřednictvím výkladů (včetně komentářů Výboru pro lidská práva nebo CESCR). Třetí možný směr naznačil vývoj práva na rozvoj nebo práva na mír, která na existující lidsko-právní standard nenavazují, a současně nezískala podobu samostatných závazných mezinárodních smluv.

Tato studie se zaměřuje na druhý a třetí směr rozšiřování katalogu lidských práv. Jako výchozí analytický nástroj využívá cyklus mezinárodních norem, který rozlišuje několik stupňů a fází existence normy podle formálních a obsahových charakteristik i podle rozšíření a využívání normy v mezinárodní praxi. Pojmem mezinárodní norma se v teoretické literatuře obvykle označují mezinárodní standardy přijatelného chování. Tyto standardy se objevují v různých formách – právně závazných psaných instrumentech mezinárodního práva, nepsaných obyčejích, politických dohodách i nepsaných pravidlech mezinárodní zdvořilosti. Rada pro lidská práva (podobně jako Komise pro lidská práva, Valné shromáždění OSN) se zabývá především psanými mezinárodněprávními pravidly, a to jak striktními (hard law), obsaženými v mezinárodních smlouvách, tak volnějším (soft law),¹ vycházející z mírně formulovaných ustanovení mezinárodních smluv nebo deklarací. Od formulace určitého pravidla chování k jeho přeměně v mezinárodní standard (normu) vede dlouhá cesta. Její podoba se liší v závislosti na charakteru (resp. zmiňované formě pravidla). Ve všech případech však vede ke stejnému konci – rozšíření používání příslušného pravidla v praxi a jeho internalizací aktéry mezinárodních vztahů.

Cyklus lidsko-právních norem vnímáme jako dvoustupňový proces. Jeho první stupeň rozkládáme do čtyř fází. První, iniciace, začíná zjištěním, že určitý okruh problémů by bylo vhodné řešit na úrovni mezinárodního práva. V této fázi se rozhoduje též o tom, jaký by měl být charakter příslušného dokumentu. Ve druhé fázi, formulace textu, následuje debata a jednání o textu. Třetí fází je jeho schválení. V případě deklarací ve třetí fázi proces končí a pravidla obsažená v instrumentu mohou

¹ Výraz soft law v tomto textu označuje mezinárodněprávní normy, jejichž obsah nebo forma nejsou dokonalé. Za formálně nedokonalé považuje současná mezinárodněprávní věda zejména gentlemanské dohody, politická ujednání nebo akty mezinárodních organizací. Nedokonalost obsahu obvykle spočívá v tom, že práva a povinnosti jsou vyjádřeny neurčitě, vyhýbavým nebo odkladným způsobem (Malenovský 2008: 236 – 241, Čepelka – Šturma 2003: 139).

začít být používána. U mezinárodních smluv musí nastat ještě čtvrtá fáze - dosažení mezinárodně právní závaznosti (tj. podpis a ratifikace, resp. přistoupení) a na ni navazující vstup v platnost.

Druhým stupněm cyklu mezinárodních norem je tzv. kaskáda normy – tj. postupně se šířící využívání normy v praxi. Přechod do stádia kaskády následuje teprve při dosažení tzv. prahu nebo bodu zlomu – akceptaci a využívání práva takovou skupinou států, která působí jako gravitační centrum a rychle k využití normy přitahuje další. Konečným momentem stádia kaskády je internalizace (osvojení normy), tj. vznik přesvědčení, že chování v souladu s normou je samozřejmé a automatické. Prokazování této kvality normy je vzhledem k jejímu subjektivnímu charakteru velmi obtížné.

Vedle norem (tj. standardů přijatelného chování skutečně akceptovaných a v praxi využívaných) se v mezinárodních vztazích vyskytují i další pravidla chování, která zatím kvality norem, resp. konečné fáze cyklu norem (kaskády), nedosáhla.

Z hlediska jejich pozice v cyklu mezinárodních norem je lze rozdělit do několika kategorií:

- 1) iniciativy – tj. pravidla v 1. - 2. fázi, u nichž zatím chybí schválená písemná formulace, ale perspektivně je další vývoj směrem ke vzniku normy možný vzhledem k tomu, že se již objevila v mezinárodní lidsko-právní agendě;
- 2) potenciální pravidla – smluvní pravidla ve 3. fázi cyklu, v praxi se neuplatňují (nebo uplatňují velmi omezeně) z důvodu nedostatečného počtu ratifikací (u deklarací nedostatečné akceptace) příslušného dokumentu;
- 3) latentní pravidla – fáze 4. u pravidel smluvních, případně fáze 3 u deklarací – tj. pravidla jsou obsažena v platném a účinném instrumentu, ale v praxi je využívá pouze omezená skupina zemí. Vzhledem k velikosti nebo struktuře této skupiny nebylo dosaženo prahového bodu a nenastala kaskáda.

Pro potřeby této studie pojem nová lidská práva definujeme jako lidsko-právní normy, které nedosáhly stupně kaskády. Z hlediska cyklu norem jde o souhrn otázek, které mají charakter iniciativ, potenciálních práv a práv latentních. Řadí se sem tedy záležitosti aktuální i diskutované již desítky let, avšak bez relevantních posunů do druhého stupně cyklu norem. Takto vymezená oblast nových lidských práv zahrnuje otázky stagnující i dynamické, přičemž dynamika se v čase mění. V obsahovém pohledu představují podstatnou část nové agendy hospodářská, sociální a kulturní práva, do skupiny nových lidských práv můžeme zařadit ale i některá „třetígenerační“ lidská práva.

Pravidla zakotvená v MPOPP a MPHSKP se v rámci cyklu nacházejí převážně ve druhém stupni. Část norem v oblasti hospodářských, sociálních a kulturních práv ale v mezidobí mezi vstupem Mezinárodních paktů v platnost a koncem studené války ustrnula. Změny zde začaly postupně v průběhu 90. let minulého století, nejprve díky Výboru pro hospodářská, sociální a kulturní práva a později díky dalším orgánům OSN. Pro problémy, které Pakty, ani jiné mezinárodní smlouvy nepokrývají (právo na mír, právo na rozvoj...) je příznačné buď dosažení některé z nižších fází cyklu, nebo zadrhnutí a oscilace mezi fázemi.

Rada pro lidská práva představuje vzhledem k cílům, pro které byla založena, vhodnou arénu pro aktivity v rámci všech fází prvního stupně cyklu norem. Má sloužit jako fórum pro dialog o tematických otázkách veškerých lidských práv, dávat Valnému shromáždění doporučení ohledně

dalšího rozvoje mezinárodního práva v oblasti lidských práv, podporovat plnou implementaci lidsko-právních závazků přijatých státy a zabývat se plněním cílů a závazků ohledně podpory a ochrany lidských práv vycházejících z konferencí a summitů OSN. Díky tomu umožňuje nastolování nové lidsko-právní agendy i přípravu příslušných dokumentů. U smluv nabízí prostor pro tlak na státy, aby přistoupily k ratifikaci – v této souvislosti se na svých zasedáních v posledním období opakovaně zabývala např. Opčním protokolem k MPHŠKP. Zároveň se uplatňuje i jako platforma pro podporu druhého stádia cyklu – tj. kaskády norem, a to jak obecným tlakem směrem k praktické realizaci, tak i sledováním a řešením problémů v jednotlivých státech v rámci ad hoc aktivit i všeobecných (univerzálních) periodických přezkumů.

Významnou úlohu sehrává též 3. výbor Valného shromáždění OSN. Třetí výbor (Sociální, humanitární a kulturní výbor) projednává zprávy o implementaci jednotlivých součástí lidsko-právní agendy OSN, včetně zpráv vznikajících v rámci zvláštních procedur RLP. Od RLP se odlišuje jednak způsobem vzniku, jednak zaměřením, složením a organizací práce. Stejně jako RLP se věnuje jak jednotlivým lidským právům, tak situaci ve vybraných státech. Pokud jde o práva analyzovaná v této studii, třetí výbor se jimi zabývá jen v omezeném rozsahu.

RLP (složená ze 47 zemí volených Valným shromážděním OSN v rámci teritoriálních skupin) není vhodným prostředím pro otvírání smluv k podpisu, ani pro vyhlášení nových práv formou deklarací, rezolucí či jiných typů právně nezávazných dokumentů (doporučení apod.), neboť jim při uvedených krocích nemůže zajistit dostatečně širokou podporu. V těchto otázkách musí postupovat v úzké součinnosti s Valným shromážděním, případně s dalšími orgány OSN. Na uvedené skutečnosti nic nemění ani fakt, že na přípravě rezolucí RLP mohou v roli sponzorů a ko-sponzorů vystupovat i státy, které v příslušném období nejsou členy Rady.

Na základě analýzy rezolucí Rady pro lidská práva jsme jako součást agendy rady identifikovaly tyto otázky, které naplňují znaky některé z výše vymezených kategorií „nových“ práv: právo na vodu, s nímž je obvykle spojováno i právo na sanitaci, právo na jídlo, právo na přiměřené bydlení, právo na nejvyšší dosažitelný standard fyzického a duševního zdraví, se zvláštním důrazem na práva žen a přístup k lékům, právo na rozvoj, právo na mír, právo na neznečištěné životní prostředí, právo na přístup k internetu a právo na pravdu o hrubém porušování lidských práv.

Nová práva, která již vstoupila do agendy Rady lze rozdělit do dvou skupin: (1) s dokončeným prvním stádiem cyklu, tj. latentní práva, a (2) bez dokončeného prvního stádia cyklu – potenciální práva a iniciativy. Do kategorie latentních práv, u nichž je první stádium cyklu jednoznačně ukončeno, spadají již zmiňovaná práva, která mají oporu v člancích 11 a 12 MPHŠKP, tj. právo na jídlo, právo na byt, právo na nejvyšší dosažitelný standard fyzického a duševního zdraví a právo na přístup k bezpečné pitné vodě a sanitaci. Dále se sem svým charakterem řadí i právo na pravdu o hrubém porušování lidských práv. Právo na vzdělání představuje samostatnou třetí skupinu – právo v 2. stádiu.

V zásadě lze konstatovat, že Rada pro lidská práva se u latentních práv s oporou ve čl. 11 a 12 MPHŠKP primárně nesnaží o zpřesňování či sjednocování interpretace. Tento úkol ponechává jiným mezinárodním orgánům – klíčovou roli zde sehrávají Všeobecné komentáře Výboru pro hospodářská, sociální a kulturní práva k jednotlivým právům. Podstata aktivity RLP spočívá v tlaku na posun do druhého stádia cyklu norem (kaskády), a to jak obecně, tak ve specifických příkladech, k jakým patří

např. realizace práva na byt v kontextu událostí velkého rozsahu (zejména sportovních a kulturních mega-akcí – viz. A/HRC/RES/13/10).

Těžiště druhé skupiny (potenciální práva a iniciativy) tvoří právo na rozvoj a právo na mír. Mají základnu v deklaratorních dokumentech, a to nejen RLP, ale i VS OSN. Vzhledem k obsahovým neshodám oscilují mezi 2. a 3. fází prvního stádia cyklu. Je proto obtížné jednoznačně určit, zda jde o iniciativy nebo práva potenciální. Např. právo na rozvoj se diskutuje a projednává na mezinárodní úrovni už od 70. let minulého století (fáze 1 a 2 cyklu), sepsáno bylo poprvé v deklaraci Valného shromáždění OSN z roku 1986 (fáze 3), poté se opakovaně znovu objevilo v dalších deklaracích Valného shromáždění, mnoha politických dokumentech a v rezolucích Rady pro lidská práva (smyčka mezi 2. a 3. stádiem cyklu). Do fáze kaskády dosud nedošlo. Přijímání příslušných dokumentů totiž nikdy nebylo založeno na jednoznačné shodě států o obsahu práva na rozvoj, resp. o oprávněních a povinnostech, které z něj vyplývají. Dále není jasné, kdo je nositelem tohoto práva (jednotlivec, národ, skupiny obyvatelstva). Vymezení nositelů povinností představuje předmět ostrých kontroverzí, což se projevuje i při schvalování příslušných deklaratorních dokumentů. Zatímco rezoluce věnované latentním právům s oporou v čl. 11 a 12 MPHŠKP nebo právu na vzdělání bývají přijímány bez hlasování, o otázkách spojených s právem na rozvoj (a stejně tak právem na mír) se obvykle hlasuje.

„NOVÁ“ LIDSKÁ PRÁVA – SOUČASNÝ STAV

PRÁVO NA PŘIMĚŘENOU ŽIVOTNÍ ÚROVEŇ

Stádium cyklu norem: Stupeň 1, fáze 4 – latentní právo. Problém představuje praktická aplikace (kaskáda) vzhledem k nekonkrétně vymezeným povinnostem států a nedefinovanému obsahu oprávnění jednotlivce. Dle čl. 11 státy právo uznávají a zavazují se podniknout kroky k jeho realizaci. Lze tedy vyvodit, že mají povinnosti právo naplňovat, ale není blíže specifikováno jakými způsoby. Právo na přiměřenou životní úroveň zpravidla nebývá sledováno souhrnně jako samostatný lidsko-právní problém. Je dekomponováno na jednotlivé dílčí otázky: právo na dostatečnou výživu, právo na šatstvo, právo na byt a právo na neustálé zlepšování životních podmínek.

PRÁVO NA DOSTATEČNOU VÝŽIVU

V literatuře též uváděno jako právo na výživu/obživu nebo právo na přiměřenou výživu/obživu (*right to adequate food*), v dokumentech orgánů OSN včetně RLP zmiňováno zpravidla jako *right to food* – právo na výživu. Stádium cyklu norem: stupeň 1, fáze 4 – latentní právo. Problém představuje především praktická aplikace: slabé povinnosti států (činit jednotlivě a v mezinárodní součinnosti opatření ke zlepšení výroby, uchovávání a distribuce potravin, k zajištění spravedlivé distribuce světových zásob potravin); omezené možnosti států (zejména finanční) právo aktivně naplňovat.

Dle Všeobecného komentáře Výboru pro hospodářská, sociální a kulturní práva (CESCR) č. 12 právo patří mezi závazná LP od vstupu MPHŠKP v platnost. Jeho implementace by měla být pravidelně reflektována ve zprávách o plnění MPHŠKP. Jak však upozornil CESCR na základě analýz těchto zpráv, do konce 90. let tak činila jen velmi malá skupina států. Za jádro jeho normativního obsahu komentář považuje dostupnost výživy (potravin) v množství a kvalitě dostačující pro uspokojení

stravovacích potřeb jednotlivců, bez nežádoucích látek (kontaminace) a akceptovatelné v rámci příslušné kultury, a též v takových formách, které jsou udržitelné a neznemožňují plnou realizaci dalších lidských práv .

Pokud jde o sílu závazků, ztotožňuje povinnost „podniknout odpovídající kroky“ k zajištění práva uloženou čl. 11 MPHSKP s povinností naplňovat toto právo, resp. se souhrnem povinností respektovat, chránit a naplňovat toto právo. Povinnost respektovat je zde definována jako povinnost nepřijímat opatření, která by bránila jednotlivcům v přístupu k prostředkům obživy. Povinnost chránit je vymezena jako povinnost zabránit soukromoprávním subjektům v narušování přístupu k obživě a povinnost naplňovat jako povinnost přístup k obživě usnadňovat i přímo zajišťovat.

Za hlavní nástroj implementace práva komentář považuje národní strategie (případně rámcové národní zákonodárství a na ně navazující národní a mezinárodní monitorování). Zároveň však požaduje zajištění vymahatelnosti práva jednotlivci před národními a mezinárodními soudními orgány nebo prostřednictvím jiných adekvátních nástrojů k vynucení. Pokud jde o úzce související právo na osvobození od hladu, má být garantováno i v případě přírodních a jiných katastrof.

Právem se od roku 2001 pravidelně zabývá Valné shromáždění OSN ve svých rezolucích o právu na dostatečnou výživu (naposledy A/RES/66/158). Rezoluce se týkají především implementace práva. V této souvislosti VS postupně identifikuje nejohroženější skupiny obyvatelstva, u nichž právo dlouhodobě není naplňováno (ženy, dívky, obyvatelstvo venkovských oblastí v méně rozvinutých zemích), monitoruje aktivity orgánů OSN, včetně odborných a přidružených organizací (FAO), při implementaci práva a vyzývá k dalším aktivitám nejen v rámci OSN, ale i dalších mezinárodních organizací a rovněž na úrovni států. V rámci projednávání zpráv zvláštního zpravodaje pro právo na jídlo právu věnuje pozornost i 3. výbor Valného shromáždění. Na posledním zasedání šlo konkrétně o problém tržní pozice malých (kontaktních) farmářů jako klíčových dodavatelů potravin v lokálním kontextu (A/66/262).

Právo je standardní součástí agendy RLP – Rada k němu opakovaně přijímá rezoluce na řádných zasedáních (naposledy A/HRC/RES/16/27) a zmiňuje jej i v rezolucích věnovaných situaci v jednotlivých zemích (např. A/HRC/3/2 – Libanon). Od roku 2000 se z iniciativy dřívější Komise pro lidská práva implementací práva zabývá zvláštní zpravodaj OSN pro právo na výživu. Rezoluce RLP připomínají existující právní, politický a institucionální rámec pro realizaci práva a zasazují právo do širšího kontextu bezpečnosti (potravinová bezpečnost) a ochrany životního prostředí (degradace životního prostředí, rozšiřování pouští, klimatické změny jako příčina nedodržování tohoto práva a zároveň důsledek environmentálně nešetrných a neudržitelných snah o jeho naplnění). Upozorňují na rozsah porušování tohoto práva a identifikují nejvíce ohrožené skupiny obyvatelstva. Shrnují nejnovější iniciativy v této oblasti a snaží se o mobilizaci aktivit směřujících k naplňování tohoto práva v co možná nejširším měřítku – nejen na úrovni států, ale též soukromého sektoru (včetně transnacionálních korporací) a mezinárodních organizací, zejména FAO, WTO (ukončení katarského kola jednání), Světové banky, Mezinárodního měnového fondu...

Předkladatelem rezolucí je Kuba, rezoluce byly zatím vždy přijaty bez hlasování. Členské státy EU nejsou v postojích k rezolucím o právu na výživu jednotné. Rezoluci zpravodaj ko-sponzoruje 5-8 starších členských zemí. Za systematickou lze označit podporu v případě Lucemburska, Portugalska, Rakouska a Belgie, ke státům podporujícím rezoluce dále patří Finsko, Irsko, Itálie a Německo.

V souvislosti s právem na dostatečnou výživu odborná literatura, případně nevládní sektor, někdy zdůrazňuje též právo poskytovat výživu a právo být vyživován. Tyto debaty jsou motivovány snahou poukázat na některé závažné problémy v realizaci práva na dostatečnou výživu. Proponenti práva poskytovat výživu akcentují roli ženy při zabezpečování výživy v rámci rodiny a domácnosti a potřebu překonávat překážky politického, ekonomického, sociálního a kulturního charakteru (nerovnoprávné postavení ve společnosti, omezené možnosti vlastnictví půdy...), které ženám v naplňování tohoto práva brání. Právo být vyživován se diskutuje rovněž v uvedené souvislosti, zejména proto, že ženy a dívky bývají postiženy podvýživou častěji než muži a chlapci a mají též specifické vyživovací potřeby v průběhu těhotenství a kojení. Ve srovnání s právem vyživovat je však tato debata výrazně širší a zahrnuje i otázky práv kojenců (právo být kojen), drobných rolníků, přístupu obyvatelstva k humanitární pomoci v krizových situacích, problematiku výživy uprchlíků nebo problematiku zajištění základních výživových potřeb některých skupin účastníků ozbrojených konfliktů (např. zajatců).

PRÁVO NA OSVOBOZENÍ OD HLADU

Stádium cyklu norem: stupeň 1, fáze 4 – latentní právo. Problém představuje praktická aplikace - slabé povinnosti států (činit jednotlivě a v mezinárodní součinnosti opatření ke zlepšení výroby, uchovávání a distribuce potravin, k zajištění spravedlivé distribuce světových zásob potravin); omezené možnosti států (zejména finanční) právo aktivně naplňovat. V mezinárodním kontextu se samostatně sleduje zřídka, lze říci, že je zahrnuto v právu na dostatečnou výživu a tvoří jeden z jeho významných aspektů. Takto je vnímá i RLP – samostatně mu dosud nevěnovala pozornost.

PRÁVO NA ŠATSTVO

Stádium cyklu norem: stupeň 1, fáze 4 – latentní právo, právně závazné, problémem praktická aplikace (kaskáda). V rámci součástí práva na přiměřenou životní úroveň sledováno s nejmenší intenzitou, v OSN včetně RLP se neobjevuje jako samostatně řešená problematika.

PRÁVO NA BYT

Též právo na bydlení, právo na přiměřené bydlení, právo na přístřeší. Stádium cyklu norem: stupeň I, fáze 4 – latentní právo, právně závazné, problémem opět implementace (kaskáda). Zjevná je provázanost s dalšími právy, a to jak hospodářskými, sociálními a kulturními (právo na dostatečnou výživu, právo na vzdělání...), tak politickými a občanskými (ochrana rodiny, ochrana před svévolnými zásahy do soukromého života, rodiny, korespondence, domova..., princip nediskriminace...).

Dle Všeobecného komentáře CESCR č. 3 je třeba na základě textu čl. 11 odst. 1 MPHSPK právo vnímat jako právo na dostatečný byt, který jednotlivci poskytuje nejen potřebnou ochranu a zázemí, ale má i odpovídající infrastrukturu. Za hlavní nástroje naplňování tohoto práva se považuje formulace národních strategií v oblasti bydlení, zohlednění práva v rámci mixu domácích politik (hospodářské, zemědělské aj.) a vytváření legislativního rámce pro ochranu a rozvoj bydlení (garance vlastnického práva, regulace nájemních vztahů, ochrana před nuceným vystěhováním, garance svobodné volby místa, kde chce jednatlivec bydlet a garance svobody pohybu, zajištění nediskriminace v přístupu k bydlení).

Právo je v OSN diskutováno především na velkých konferencích HABITAT a od roku 1978 se jeho realizaci věnuje Program OSN pro lidská sídla HABITAT, mezi jehož základní priority patří zajištění přístřeší pro všechny. Právo se opakovaně objevilo i v agendě Valného shromáždění a Komise pro lidská práva. Rada pro lidská práva právo reflektuje při řešení mimořádných situací na zvláštních zasedáních (např. 2. zvláštní zasedání; 10. zvláštní zasedání věnované realizaci lidských práv v kontextu ekonomické a finanční krize). V rámci řádných zasedání se tohoto práva opakovaně dotkla v širším kontextu práva na přiměřenou životní úroveň. Samostatně mu věnovala pozornost v rezoluci A/HRC/RES/13/10 Přiměřené bydlení jako součást práva na přiměřenou životní úroveň v kontextu událostí velkého rozsahu.

Právem se zabývá i rezoluce A/HRC/RES/6/27 a A/HRC/RES/15/8 se shodným názvem Právo na přiměřené bydlení jako součást práva na přiměřenou životní úroveň. Rezoluce se týkají především činnosti Zvláštního zpravodaje OSN pro přiměřené bydlení. Rezoluce 6/27 však rovněž vyzdvihuje povinnosti států v souvislosti s realizací práva na byt: potřebu legislativních i politických aktivit k zajištění plné realizace práva bez diskriminace, vynucení národních legislativních standardů týkajících se bydlení, garance ochrany před nezákonným nuceným vystěhováním, podporu znevýhodněných skupin (ženy, handicapovaní, sociálně slabé skupiny) při realizaci práva na byt.

Rezoluce týkající se práva na přiměřené bydlení v kontextu práva na přiměřenou životní úroveň předkládá Německo ve spolupráci s Finskem. Zatím byly vždy přijaty bez hlasování. Rezoluce mají poměrně vysokou podporu mezi starými i novými členskými státy (12-13 starších, 5-8 nových) a rovněž mezi kandidátskými zeměmi. Mezi členské státy EU, které rezoluci zatím nikdy neko-sponsorovaly, patří Dánsko, Švédsko, Česká republika a Malta. Z vyspělých států mimo EU rezoluce ko-sponsoruje Island, Japonsko, Kanada, Norsko, Švýcarsko.

Zlepšování přístupu k bydlení a podmínek bydlení je považováno za jednu z priorit rozvoje i v české rozvojové pomoci. Ačkoli toto právo nepatří k profilovým oblastem, většina prioritních otázek s právem úzce souvisí (životní prostředí, zemědělství a vodohospodářství, sociální rozvoj). Tato skutečnost by mohla být využita při veřejné prezentaci české rozvojové spolupráce. Vzhledem k provázanosti problematiky bydlení s rozvojem a uvedenými oblastmi české rozvojové spolupráce by dopady konkrétních projektů na právo na byt měly být také zohledněny při zadávání a realizaci, pokud ČR začne uplatňovat přístup k rozvojové pomoci založený na lidských právech. Zejména rozvojové projekty v oblasti zemědělství se z perspektivy realizace práva na byt jeví jako rizikové kvůli možným negativním dopadům na vlastníky zemědělské půdy a na životní úroveň drobných zemědělců.

Právo se poměrně dynamicky vyvíjí v rámci zvláštních procedur RLP (činnosti zvláštní komisařky pro právo na přiměřené bydlení). Zde jsou identifikovány nové rizikové skupiny a situace, v nichž je naplňování práva výrazně ohroženo, a vznášeny nové požadavky směrem k progresivnímu naplňování práva.

PRÁVO NA NEUSTÁLÉ ZLEPŠOVÁNÍ ŽIVOTNÍCH PODMÍNEK

Nejde o samostatně sledovanou problematiku, právo je zmiňováno v souvislosti s ostatními právy vyplývajícími z čl. 11, zejména s požadavkem jejich progresivního naplňování.

PRÁVO NA NEJVYŠŠÍ DOSAŽITELNOU ÚROVEŇ ZDRAVÍ

Stádium cyklu norem: stupeň 1, fáze 4 - právně závazné - čl. 12 odst. 1 a 2 MPHSKP. Stejně jako o jiných právech (např. právu na přiměřenou životní úroveň) platí i v tomto případě, že praktická aplikace je problematická a obsah oprávnění jednotlivce odpovídající právu na nejvyšší dosažitelnou úroveň fyzického i duševního zdraví není definován. Právo na zdraví je úzce provázáno s jinými lidskými právy, zejména právem na jídlo/výživu, právem na vodu, právem na byt, právem na zdravé životní prostředí, dále také s právem na informace, zákazem mučení, právem na soukromí, právem na vzdělání.

Kromě práva na zdraví (čl. 12 odst. 1) potvrzuje MPHSKP i dílčí související práva vyvozovaná z čl. 12 odst. 2: právo na zdraví matky, dítěte a reprodukční práva, právo na zdravé životní a pracovní prostředí, právo na prevenci, léčení a kontrolu nemocí a právo na zdravá zařízení, zboží a služby. Mezinárodněprávní i politické dokumenty týkající se práva na zdraví jsou četné, na problematiku nabízejí různé pohledy. Některé z nich se zaměřují na právo na zdraví povšechně (např. A/RES/58/173, A/HRC/RES/15/22), jiné se zaměřují buď na určitou skupinu osob (ženy, matky, děti, dospívající, mentálně postižení, starší osoby) nebo na dílčí aspekt práva na zdraví (přístup k lékům, sport a zdraví, rozvoj a zdraví, prevence úmrtnosti matek v souvislosti s porodem, HIV/AIDS). Obsah práva podstatně podrobněji definují a vysvětlují Všeobecný komentář č. 14 CESCR. K upřesňování a vývoji obsahu práva na zdraví přispívá také činnost zvláštního zpravodaje pro právo na zdraví a jeho zprávy.

Právo na zdraví neznamena právo být zdravý. Na druhé straně, právo na zdraví znamená více, než jen právo na přístup ke zdravotní péči. Lidské zdraví je determinováno nejen tím, jak kvalitní a v jakém rozsahu jsou lidem poskytovány léky a lékařská péče, ale i tím, jaká je jejich výživa, zda mají přístup k nezávadné vodě, jaký je stav prostředí, ve kterém žijí. Všeobecný komentář i Factsheet shodně zdůrazňují provázanost, závislost a nedělitelnost lidských práv a nepřehlédnutelné vazby mezi právem na zdraví a dalšími sociálními právy (zejména právem na vodu, jejíž nedostatek nebo špatná kvalita je hlavní příčinou některých nemocí).

Čl. 12 MPHSKP v prvním odstavci garantuje právo jednotlivce na nejvyšší dosažitelnou úroveň zdraví. Pokud jde o povinnosti států, ty nejsou formulovány jako právu odpovídající (okamžitá) povinnost poskytnout co nejvyšší dosažitelnou úroveň zdraví. Hlavní povinností států je postupně podnikat kroky, které - časem - povedou k naplnění práva na zdraví. Závazky odpovídající právu na nevyšší dosažitelnou úroveň fyzického i duševního zdraví jsou v prvé řadě povinnostmi každého jednotlivého státu. Mezinárodní společenství jako celek je sice pravidelně vyzýváno k poskytování podpory (včetně technické a finanční, vzdělávání personálu), vždy ale s dovětkem, že primární odpovědnost za realizaci práva na zdraví leží na konkrétním státu.

Právem na nejvyšší dosažitelnou úroveň fyzického i mentálního zdraví se víceméně pravidelně zabývají všechny lidskoprávní orgány OSN. Jako samostatné téma se právo na zdraví diskutuje od roku 2002, kdy mimo jiné Komise pro lidská práva jmenovala Zvláštního zpravodaje pro právo na nejvyšší dosažitelnou úroveň zdraví. Na pořadu jednání Valného shromáždění OSN se právo na zdraví objevilo v roce 2003 (rezoluce č. 58/173) a je připomínáno také v dalších rezolucích VS OSN, například v souvislosti se sportem (např. A/RES/65/4) nebo v souvislosti s tzv. globálním zdravím a zahraniční politikou.

Právo na zdraví patří i do agendy Rady pro lidská práva. Téma zdraví je v programu RLP (stejně jako předtím u Komise) reprezentováno všeobecně jako právo na nejvyšší dosažitelnou úroveň duševního a fyzického zdraví (naposledy A/RES/17/14) a současně rozštěpeno do několika vedlejších proudů:

- přístup k lékům jako součást práva na nejvyšší dosažitelnou úroveň duševního a fyzického zdraví (A/HRC/RES/12/24, A/HRC/RES/17/14)
- ochrana lidských práv v kontextu HIV a AIDS (A/HRC/RES/12/27, A/HRC/RES/16/28)
- lidská práva a úmrtnost a nemocnost matek, které lze předcházet (preventable maternal mortality and morbidity) (A/HRC/RES/15/17, A/HRC/RES/11/8, A/HRC/RES/18/2)
- odstranění diskriminace osob trpících leprou a jejich rodinných příslušníků (A/HRC/RES/8/13).

Rezoluce týkající se práva na nejvyšší dosažitelnou úroveň duševního a fyzického zdraví jsou v RLP přijímány bez hlasování. Předkladatelem rezolucí je vždy Brazílie, někdy společně s jinými státy (např. Indie, Egypt, Bolívie, Francie, Itálie). Vzhledem k tomu, že aktivity Brazílie na poli globálního zdravotnického práva jsou politicky motivovány, nejsou rezoluce týkající se práva na zdraví podporovány USA. V případě rezoluce VS OSN č. 58/173 hlasovaly USA proti, ČR se společně s Austrálií, Švédskem a Velkou Británií zdržela (ostatní členské země EU hlasovaly pro). Výše uvedené ovšem neplatí o rezolucích, týkajících se vyhnutelné úmrtnosti a nemocnosti žen (A/HRC/RES/11/8, A/HRC/RES/15/17 a A/HRC/RES/18/2), kde bývá návrhatelem Nový Zéland. Jde o rezoluce podporované vysokým počtem ko-sponzorů (včetně USA i ČR).

Právo na nejvyšší dosažitelnou úroveň zdraví vykazuje v rezolucích RLP setrvalé rozšiřování – např. o práva starších osob, o přístup k lékům. Jedná se ale o rozšiřování relativně pomalé a předvídatelné, neboť zpracování nového aspektu je nejprve uloženo zvláštnímu zpravodaji. Po předložení jeho zprávy bývá přijata rezoluce, která nový aspekt reflektuje. Je tedy potřeba věnovat pozornost rezolucím, které směřují pozornost zvláštního zpravodaje k novým otázkám.

PRÁVO NA BEZPEČNOU PITNOU VODU A SANITACI

Stádium cyklu norem: stupeň 1, fáze 4 - právně závazné. Právo není formálně poskytováno MPHŠKP, ale prostřednictvím rezolucí OSN bylo rozpoznáno jako součást článku 11 MPHŠKP.

Z jednotlivých textů, ať už nezávazných deklarací, rezolucí či politických dokumentů, jsou patrné odlišnosti v názvosloví. CESCR používá označení právo na vodu (*right to water*), ale také právo na čistou vodu (*right to clean water*). Valné shromáždění uvádí právo na vodu a sanitaci (*right to water and sanitation*), Subkomise pro podporu a ochranu lidských práv používá označení právo na pitnou vodu a sanitaci (*right to drinking water and sanitation*). Zatímco ve starších rezolucích RLP je

použito označení lidsko-právní závazky vztahující se ke spravedlivému přístupu k bezpečné pitné vodě a sanitaci (*human rights obligations related to access to safe drinking water and sanitation*, A/HRC/RES/7/22), v později přijatých rezolucích je název přeformulován na lidská práva na přístup k bezpečné pitné vodě a sanitaci (*human rights to the access to safe drinking water and sanitation*, A/HRC/RES/16/2). Poslední rezoluce (A/HRC/RES/18/1) je nazvána Lidské právo na bezpečnou pitnou vodu a sanitaci (*Human right to safe drinking water and sanitation*). Nejednotnost terminologie samotného práva na vodu či práva na vodu a sanitaci logicky vede k rozdílnému obsahu tohoto práva, tedy k odlišení, zda je voda určena pouze pro konzumaci či sanitační účely. Rozšířené označení právo na vodu a sanitaci je používáné v posledních letech (rezoluce RLP i VS OSN) a v podstatě poukazuje na neoddělitelnost práva na sanitaci od práva na vodu, neboť chybějící či neadekvátní sanitační zařízení vedou velmi často ke znečištění zdrojů pitné vody.

Všeobecný komentář č. 15 uvádí specifické závazky států, které představují pro stát povinnosti v realizaci práva na vodu. Závazek respektovat: stát se musí zdržet všech činností, které by vedly k omezení či znemožnění spravedlivého přístupu k vodě. Příkladem porušení této povinnosti by mohla být kontaminace či zničení vodovodních systémů jako odvetného kroku při ozbrojených konfliktech. Závazek chránit: stát má povinnost zabránit třetím stranám, jedincům, skupinám, společností a dalším v narušení práva na vodu. Stát musí vytvořit odpovídající legislativní prostředí a donucující mechanismy pro realizaci. Příkladem takového jednání je ochrana před nastavením příliš vysokých cen za vodu či před znečištěním vodních zdrojů soukromými společnostmi. Závazek konat/plnit: stát je povinen aktivně přistupovat k realizaci práva na vodu. Stát musí pomáhat jednotlivcům i skupinám k zajištění práva na vodu, musí zvyšovat povědomí o ochraně vodních zdrojů a minimalizaci plýtvání vodou. Příkladem pozitivního jednání je také vytvoření celostátní vodní strategie a akčního plánu a nastavení odpovídající finanční a cenové politiky.

Mezinárodní úsilí o konceptualizaci práva na vodu je realizováno především na půdě OSN. Od 70. let probíhala jednání na tematických mezinárodních konferencích. Právem se zabývá Valné shromáždění OSN. Právě rezoluce VS OSN, která byla přijata v červenci 2010 (A/RES/64/292), uznala existenci lidského práva na vodu a sanitaci. V rámci Valného shromáždění hlasovalo 122 států pro, žádný proti a 41 se zdrželo hlasování. Důvodem vysvětlujícím zdržení se bylo jednak narušení kontinuity v jednáních a rozhodování o této otázce mimo Radu pro lidská práva v Ženevě a jednak nepropojení ve vztahu k již existujícím právům na přiměřené bydlení a potravu.

Významné pro uznání práva na vodu jsou jednotlivé rezoluce přijaté RLP (naposledy A/HRC/RES/18/1). Tyto rezoluce sponzorovalo Německo a Španělsko, přidalo se poměrně vysoké množství států. Klíčová je především rezoluce RLP A/HRC/RES/15/9, která opakovaně uznala vodu za lidské právo a dále potvrdila, že právo na bezpečnou pitnou vodu a sanitaci je obsažené v již existujících úmluvách o lidských právech, a proto je právně závazné.

Hlavní iniciativu při konceptualizaci práva na vodu a sanitaci jako lidského práva projevilo Německo a Španělsko. Podporu získaly především ze strany evropských a latinskoamerických zemí. V menším měřítku svoji podporu vyjádřily africké a asijské státy. Řada evropských zemí v průběhu kodifikace ko-sponzorovala všechny uvedené rezoluce RLP o právu na vodu. Z původních členů EU to byla Francie, Itálie, Nizozemsko, Lucembursko, z nových zemí Estonsko, Kypr, Bulharsko, Slovensko a Slovinsko.

Do budoucna lze předpokládat snahu mezinárodního společenství o vytvoření komplexní strategie využitelného využití vodních zdrojů. Další debata týkající se práva na vodu a sanitaci bude probíhat na konferenci v Riu v roce 2012 a také s ohledem na blížící se zhodnocení Rozvojových cílů tisíciletí před rokem 2015. Vzhledem k dosavadní mezinárodní podpoře lidského práva na vodu by mezinárodní společenství mělo usilovat o vytvoření komplexu dosažitelných globálních, regionálních a národních cílů a měřitelných indikátorů, které by umožnily jejich průběžné měření a hodnocení.

PRÁVO NA VZDĚLÁNÍ

Stádium cyklu norem: stupeň 2. fáze 5 (kaskáda). Právo je zakotveno v závazných mezinárodních dokumentech, současné diskuze se týkají především implementace práva (srovnání jednotlivých států, specifické problémy vzdělávacích systémů jednotlivých států), obsah práva je stabilizován, dynamika práva je nízká.

V MPHSKP jsou vzdělání věnována dvě ustanovení – čl. 13 (nejobsáhlejší stanovení Paktu) a navazující čl. 14. Druhé uvedené ustanovení je v celkovém kontextu smlouvy výjimečné. Ukládá státům, které v době přistoupení k Paktu nejsou schopny zabezpečit na svém území povinné základní bezplatné vzdělání, vypracovat a přijmout během dvou let plán opatření pro postupné zavádění zásady povinného a bezplatného vzdělání pro všechny.

Čl. 13 uznává právo na vzdělání, rámcově vymezuje cíle vzdělávání (čl. 1) a stanoví různé závazky států ve vztahu k jednotlivým úrovním vzdělání (odst. 2). V rámci vymezených mantinelů potvrzuje svobodu jednotlivců a organizací zřizovat a řídit výchovné instituce (odst. 4) a svobodu rodičů zvolit pro své děti jiné než veřejné školy (odst. 3).

Komentář CESCR připomíná, že základní vzdělání má být povinné a dostupné všem. Středoškolské vzdělání má studenty připravit na práci nebo vyšší vzdělání, což předpokládá jeho různorodost. Má být všeobecně dostupné (nemělo by záviset na schopnostech konkrétního studenta, zda mu bude dopřáno) a pokud možno bezplatné (totéž platí o vyšším vzdělávání). Technické vzdělání a příprava na povolání (*technical and vocational education*) představuje průnik mezi právem na vzdělání a právem na práci. Neoznačuje další stupeň vzdělání navazující na základní a sekundární vzdělání, ale spíše formu nebo cíl výuky, která by měla součástí středoškolské i jiných úrovní vzdělávání. Třetím stupněm vzdělání je vyšší vzdělání, které je od předchozích odlišeno především tím, že se nepředpokládá jeho obecná nebo univerzální dostupnost, ale dostupnost podle schopností jednotlivých studentů.

Právo na vzdělání je na úrovni OSN pravidelně diskutováno až v posledních 15 letech. V roce 1998 byl KLP ustaven zvláštní zpravodaj pro právo na vzdělání. První rezoluce zaměřená přímo na právo na vzdělání byla KLP přijata v roce 2001, další následovaly v letech 2002, 2004 a 2005. Pokud jde o Valné shromáždění OSN, právem na vzdělání se zabývá rezoluce A/RES/64/290 z července 2010 Právo na vzdělání v mimořádných situacích. RLP převzala zvláštní proceduru vytvořenou KLP. Zvláštní zpravodaj, vypracovává jednak zprávy zaměřené na jednotlivé státy, jednak obecné zprávy, v nichž studuje dílčí aspekty a aktuální otázky práva na vzdělání. První obecná zpráva pro RLP (A/HRC/4/29) se věnovala právu na vzdělání osob s postižením, druhá zpráva (A/HRC/8/10) vzdělávání v mimořádných situacích. V roce 2010 se zvláštní zpravodaj zaměřil na právo na vzdělání migrantů, uprchlíků a žadatelů o azyl (A/HRC/14/25). Druhý zvláštní zpravodaj se ve své zprávě

z dubna 2011 (A/HRC/17/29) zabývá rovným přístupem ke vzdělání a možnostmi, jak odstranit různé typy překážek, které rovnému přístupu ke vzdělání brání (překážky fyzické, psychické, kulturní, jazykové...).

RLP dosud k právu na vzdělání přijala čtyři rezoluce A/HRC/RES/8/4, A/HRC/RES/11/6, A/HRC/RES/15/4, A/HRC/RES/17/3. Obsah jednotlivých rezolucí se jeví jako předvídatelný – promítají se do nich hlavní závěry zvláštního zpravodaje vyplývající z jeho tematických zpráv. Stejně jako KLP i RLP se věnuje zejména základnímu vzdělání resp. celoživotnímu vzdělání. Méně často najdeme v textu rezolucí zmínku o odborné přípravě. V čl. 13 MPHSKP obsažené právo na vzdělání na středních a vysokých školách není v rezolucích RLP reflektováno.

Rezoluce o právu vzdělání mají mezi státy silnou podporu. Dosud vždy byly přijaty bez hlasování. Sponzorem je ve všech případech Portugalsko (které sponzorovalo i tematické rezoluce předkládané KLP). Počet ko-sponsorů u jednotlivých rezolucí mírně kolísá, celkově je ale vysoký – kolem 60 – 80 států. Zahnuje podstatnou většinu členských států EU (včetně ČR) a další vyspělé země (Kanada, Švýcarsko, Japonsko). Z vyspělých států se formou ko-sponsorství nepřipojují USA, Austrálie a Nový Zéland. Podporu má právo na vzdělání mezi zeměmi Latinské Ameriky, ko-sponsorování ze strany asijských a zejména afrických států je omezené.

Právo na vzdělávání zaujímá mezi sledovanými lidskými právy specifické postavení – jako jediné již překonalo fiktivní práh, který odděluje první a druhý stupeň cyklu mezinárodních norem a nachází se již ve fázi kaskády (a je tedy otázkou, zda je vůbec „novým“ lidským právem).

PRÁVO NA NEZNEČIŠTĚNÉ ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

Stádium cyklu norem: stádium 1, fáze 2 - 3 – potenciální právo. Právo je součástí mezinárodní lidskoprávní agendy a je podchyceno v některých politických dokumentech. S výjimkou regionální úpravy v Africké chartě práv člověka a národů (čl. 24) a v dodatkovém protokolu k Americké úmluvě o lidských právech (čl. 11) není obsaženo v právně závazných mezinárodních normách. Obsah práva není upřesněn v závazném právním dokumentu. V nezávazných deklaracích je právo chápáno jako právo na čisté a zdravé životní prostředí. Dodatkový protokol k Americké úmluvě uznává právo na čisté životní prostředí a zároveň explicitně uvádí, že stát má chránit, udržovat a zlepšovat životní prostředí.

Vedle tematicky zaměřených konferencí se na půdě OSN právem na životní prostředí zabývá UNEP. V agendě RLP se dosud nejednalo o právo na životní prostředí nijak intenzivně. Rezoluce A/HRC/RES/16/11 vyzývá státy, aby braly v úvahu lidská práva při tvorbě environmentální politiky. Tuto rezoluci předložily Kostarika a Maledivy, ko-sponzorovalo ji dalších 78 států (především evropské a asijské země).

Česká republika přistupuje k ochraně životního prostředí jako k prioritní oblasti ve strategickém rámci rozvojové spolupráce. Šetrnost k životnímu prostředí a klimatu je dále průřezovým principem ZRS ČR. Česká republika dbá na integraci životního prostředí do všech fází zahraniční spolupráce, včetně hodnocení dopadů rozvojových projektů na životní prostředí a změnu klimatu (MZV 2010).

PRÁVO NA ROZVOJ

Stádium cyklu norem: smyčka mezi stádiem 2 – 3, potenciální právo s nejednoznačným obsahem. Právo je součástí mezinárodní lidsko-právní agendy a je podchyceno v některých politických dokumentech. S výjimkou regionální úpravy v Africké chartě práv člověka a národů (čl. 22) není obsaženo v právně závazných mezinárodních normách. Vzhledem k dosaženému stádiu v rámci cyklu norem je obsah práva nejasný, završení fáze prvního stupně cyklu by vyžadovalo zpřesnění v právně závazném instrumentu. Nejasnosti se týkají jak oprávnění, tak povinností, které právo zahrnuje. Navíc nejsou jednoznačně vymezení ani nositelé těchto práv a povinností.

Do agendy OSN bylo právo poprvé zahrnutou v roce 1979 rezolucí Komise pro lidská práva 5/XXXV. Právo je diskutováno i v rámci 3. výboru Valného shromáždění. V posledním období debaty navazovaly na iniciativy v rámci 25. výročí Deklarace o právu na rozvoj 41/128 (1986), které si mezinárodní společenství připomnělo v roce 2011. Zároveň se opíraly o závěry a doporučení pracovní skupiny pro právo zahrnující velmi široké spektrum otázek počínaje konceptualizací práva na rozvoj v návaznosti na deklaraci, přes podchycení souvislosti mezi ekonomickým růstem a rozvojem, problémy mezinárodní spolupráce a potenciálního příspěvku jednotlivých aktérů (států, mezivládních organizací, transnacionálních korporací...) až po řadu tematických problémů typu globalizace, přímých zahraničních investice, zadluženosti, rozvoje a jednotlivých skupin obyvatelstva atd.

Do agendy RLP bylo právo zařazeno hned na prvním řádném zasedání, které proběhlo ve dnech 19. – 30. června 2006. K projednávání práva došlo v návaznosti na činnost Komise pro lidská práva, resp. její pracovní skupiny pro právo na rozvoj (rezoluce A/HRC/RES/1/4 prodloužila mandát této pracovní skupiny). Dále se Rada právem zabývala též v řadě rezolucí: A/HRC/RES/4/4, A/HRC/RES/9/3, A/HRC/RES/12/23 a A/HRC/RES/15/25. Rezoluce 4/4 a 9/3 předkládala Kuba jménem Hnutí nezúčastněných. K rezolucím se připojují i další státy, především méně vyspělé a mimoevropské – např. Čína, Nigérie, Uruguay. Charakter obou rezolucí lze označit za technický. Především zpřesňují a prodlužují mandát pracovní skupiny pro právo na rozvoj a vyzývají k aktivitě též některé další orgány OSN. Rezoluce 12/23 a 15/25 předložil jménem Hnutí nezúčastněných Egypt, s podporou Arménie a Uruguaye v případě rezoluce 12/23. Na rozdíl od přecházejících rezolucí se o přijetí hlasovalo s výsledkem 33-0 ve prospěch rezoluce 12/23 při 14 abstencích (členové a kandidátské země EU, další vyspělé státy) a 45-0 ve prospěch rezoluce 15/25 při abstenci USA. Implementací práva na rozvoj se RLP dle rezoluce A/HRC/15/25 bude zabývat i nadále. Rezoluce 15/25 však nespécifikuje, v jaké podobě a na kterém zasedání.

PRÁVO NA PRAVDU O HRUBÉM PORUŠOVÁNÍ LIDSKÝCH PRÁV

Stádium cyklu norem: Právo je debatováno bez definitivního a úplného vymezení jeho obsahu. Mezinárodní dokumenty (rezoluce RLP) specifikují nezávazně individuální oprávnění jednotlivce, v tomto ohledu jde o právo potenciální. V souvislosti s právem jsou však debatovány i širší společenské procesy nalézání pravdy bez přesné definice, resp. specifikace povinností a oprávnění, tj. v této části má právo charakter iniciativy.

Právo na pravdu o hrubém porušování lidských práv (též právo vědět, právo být informován) vychází primárně z tradic mezinárodního humanitárního práva. Dle těchto (obyčejových) tradic, i dle platných Ženevských konvencí a jejich dodatkových protokolů jsou strany zapojené do konfliktu povinny

shromažďovat informace o zemřelých, nemocných a raněných v průběhu mezistátních i vnitrostátních konfliktů a poskytovat je za tímto účelem zřízeným informačním kancelářím, přičemž se počítá i s tím, že tyto informace budou předány příbuzným (srov. např. Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli čl. 16 a 17). Vzhledem k tomu, že se v rámci debat o právu na pravdu akcentuje jedinečnost situace v každé oblasti postižené hrubým porušováním lidských práv, je méně pravděpodobné, že by tyto debaty vyústily v přijetí nového právně závazného dokumentu. Lze však očekávat, že mu bude i nadále věnována pozornost v rámci studijní a monitorovací činnosti s cílem sdílení zkušeností a osvědčené praxe mezi státy postiženými hrubým porušováním lidských práv.

Právo je v agendě OSN poměrně nové, zatím je mu věnována pozornost především v RLP (rezoluce A/HRC/12/12 a A/HRC/18/7, přijaty bez hlasování). Zde má právo širokou podporu (osm desítek zemí), a to rovněž mezi starými i novými členskými státy EU a kandidátskými zeměmi. Právo podporují i další vyspělé státy - USA, Japonsko, Norsko, Island, Švýcarsko, Kanada. Nově se mu začne v rámci zvláštních procedur věnovat zpravodaj pro pravdu, usmíření, repatriaci a záruky neopakování.

PRÁVO NA PŘÍSTUP K INTERNETU

Stádium cyklu norem: 1. stupeň, 1 fáze - pokud jde o právo na připojení k internetu, 2. stupeň, resp. 5. fáze – kaskáda, pokud jde o právo na přístup k obsahu internetu. Diskuze o právu na internet propukly v roce 2009, kdy byla v květnu zveřejněna zpráva zvláštního zpravodaje pro podporu a ochranu svobody názoru a projevu (A/HRC/17/27). Zvláštní zpravodaj v ní rozlišuje 1. přístup k obsahu internetu; 2. přístup k infrastrukturám, které připojení umožňují.

Pokud jde o přístup k obsahu internetu, zvláštní zpravodaj na něj nazírá optikou práva na svobodu projevu a vyzývá státy, aby k názorům vyjádřeným na internetu přistupovaly stejně jako k názorům vyjadřovaným. Zvláštní zpravodaj označuje za porušení práva na svobodu projevu, pokud některý stát kriminalizuje názory uveřejněné na internetu.

Pokud jde o druhý aspekt, neformuluje právo na přístup k internetu jako takové, resp. povinnost státu zajistit všem občanům přístup k internetu, naopak konstatuje, že dosažení přístupu k internetu v celosvětovém měřítku je vzdálený cíl (s ohledem na to, že v řadě zemí nefunguje ani přístup k elektrické síti). Formování samostatného práva na přístup k internetu, ve smyslu práva na připojení k internetu, lze v nejbližších letech vyloučit.

PRÁVO NA MÍR

Stádium cyklu norem: (stejně jako v případě práva na rozvoj) smyčka mezi stádiem 2 – 3, potenciální právo s jednoznačným obsahem. Právo je pravidelně zmiňováno v politických dokumentech, tvoří součást lidsko-právního diskurzu, s ohledem na zprávu Poradní skupiny RLP z 28. března 2011 lze v příštích letech očekávat definitivní posun do 3. stádia.

Deklarace VS OSN o právu na mír z 12. listopadu 1984 prohlašuje, že lidé na celém světě mají svaté (*sacred*) právo na mír, že zachování tohoto práva představuje základní závazek každého státu a že politiky států by měly směřovat k eliminaci hrozby války, skutečné války (zejména jaderné) a k odmítnutí použití síly. Obsah práva nebyl dosud upřesněn, povinnosti států jsou definovány s velkou

mírou obecnosti, odpovídající oprávnění jsou nejasná. Pozdější rezoluce RLP dodávají právu na mír komplexnější ráz, opakovaně připomínají povinnost států řešit spory mírovou cestou (ve smyslu Deklarace zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy v souladu s Chartou OSN z roku 1970), zdůrazňují význam vzdělání jako nástroje pro posílení míru. Zvláštní procedura nebyla zavedena, právo na mír ale představuje jedno z hlavních pěti témat, jimiž se zabývá Poradní výbor RLP (*Advisory committee*).

Práve na mír se RLP zabývá každoročně (dosud obvykle na červnových zasedáních), lze očekávat, že další rezoluce o právu na mír bude předložena a po hlasování přijata i v roce 2012. Za předpokladu, že se nezmění navrhovatelé rezoluce a její obsah, je vhodné, aby ČR ohledem na postoj EU a dalších západních států hlasovala proti.

Rezoluce:	A/HRC/RES/6/27	A/HRC/RES/6/29	A/HRC/RES/7/22	A/HRC/RES/8/4	A/HRC/RES/11/4	A/HRC/RES/11/6	A/HRC/RES/11/8	A/HRC/RES/12/8	A/HRC/RES/12/12	A/HRC/RES/12/23
Téma:	právo na bydlení	právo na zdraví	právo na vodu	právo na vzdělání	právo na mír	právo na vzdělání	vyhnutelná úmrtnost matek	právo na vodu	právo na pravdu	právo na rozvoj
Austrálie							CS			
Belgie 5.	CS	S	CS	CS		CS	CS	CS	CS	0
Bulharsko	CS	CS	CS	CS		CS		CS		
Česká republika 3.				CS		CS	CS		CS	
Dánsko 5.				CS		CS		CS	CS	
Estonsko			CS	CS		CS	CS	CS		
Finsko 5.	S		CS	CS		CS	CS	CS	CS	
Francie 5.	S	S	CS	CS	-	CS	CS	CS	CS	0
Irsko	CS		CS	CS		CS	CS	CS	CS	
Itálie 5.	CS	S	CS	CS	-	CS	CS	CS	CS	0
Japonsko 2.	CS			CS	-	CS		CS	CS	0
Kanada 5.		S		CS	-	CS	CS		CS	
Kypr	CS	S	CS	CS		CS	CS	CS	CS	
Lichtenštejnsko				CS			CS			
Litva				CS		CS	CS	CS		
Lotyšsko				CS		CS	CS	CS	CS	
Lucembursko	CS	CS	CS	CS		CS	CS	CS	CS	
Malta				CS		CS	CS	CS		
Německo 5.	S	S	S	CS	-	CS	CS	S	CS	
Nizozemsko 5.	CS	S	CS	CS	-	CS	CS	CS	CS	0
Norsko 5.	CS		CS	CS		CS	CS	CS	CS	0
Nový Zéland							S			
Polsko 3.				CS		CS	CS	CS	CS	
Portugalsko	CS	S	CS	S		S	CS	CS	CS	
Rakousko 5.	CS	CS		CS		CS	CS	CS	CS	
Rumunsko 3.	CS			CS		CS	CS	CS	CS	
Řecko	CS	S	CS	CS		CS	CS	CS	CS	
Slovensko 3.				CS	-	CS	CS	CS	CS	0
Slovinsko 3.	CS	CS	CS	CS	-	CS	CS	CS	CS	0
Španělsko 5.	CS	S	S	CS		CS	CS	S	CS	
Švédsko				CS		CS	CS	CS	CS	
Švýcarsko 5.	CS	S	CS	CS	-	CS	CS	CS	CS	
USA 5.							CS	CS	CS	0
Velká Británie 5.		S		CS	-	CS	CS	CS	CS	0

Rezoluce:	A/HRC/RES/12/24	A/HRC/RES/12/27	A/HRC/RES/13/4	A/HRC/RES/13/10	A/HRC/RES/14/3	A/HRC/RES/15/4	A/HRC/RES/15/8	A/HRC/RES/15/9	A/HRC/RES/15/17	A/HRC/RES/15/22
Téma:	právo na přístup k lékům	právo na zdraví v kontextu HIV/AIDS	právo na jídlo	právo na bydlení	právo na mír	právo na vzdělání	právo na bydlení	právo na vodu	vyhnutelná úmrtnost matek	právo na zdraví
Austrálie									CS	
Belgie 5.				CS	-	CS	CS	CS	CS	
Bulharsko						CS		CS	CS	
Česká republika 3.						CS			CS	
Dánsko 5.						CS		CS	CS	
Estonsko				CS		CS	CS	CS	CS	
Finsko 5.			CS	S		CS	S	CS	CS	
Francie 5.				CS	-	CS	CS	CS	CS	
Irsko			CS	CS		CS	CS	CS	CS	
Itálie 5.				CS	-	CS	CS	CS	CS	
Japonsko 2.			CS	CS	-	CS	CS	CS	CS	CS
Kanada 5.				CS		CS	CS		CS	CS
Kypr			CS				CS	CS	CS	
Lichtenštejnsko									CS	
Litva				CS		CS	CS	CS	CS	
Lotyšsko						CS	CS	CS	CS	
Lucembursko			CS	CS		CS		CS	CS	CS
Malta						CS				CS
Německo 5.			CS	S		CS	S	S	CS	
Nizozemsko 5.				CS	-	CS	CS	CS	CS	
Norsko 5.			CS	CS	-	CS	CS	CS	CS	CS
Nový Zéland									S	
Polsko 3.				CS		CS	CS	CS	CS	
Portugalsko			CS	CS		S	CS	SS	CS	CS
Rakousko 5.			CS	CS		CS	CS		CS	CS
Rumunsko 3.				CS		CS	CS	CS	CS	
Řecko				CS		CS	CS	CS	CS	CS
Slovensko 3.				CS	-	CS		CS	CS	
Slovinsko 3.			CS	CS	-	CS	CS	CS	CS	CS
Španělsko 5.			CS	CS		CS	CS	S	CS	CS
Švédsko						CS			CS	
Švýcarsko 5.			CS	CS		CS	CS	CS	CS	CS
USA 5.					-				CS	
Velká Británie 5.				CS	-	CS	CS		CS	CS

Rezoluce:	A/HRC/RES/15/25	A/HRC/RES/16/2	A/HRC/RES/16/27	A/HRC/RES/16/11	A/HRC/RES/16/28	A/HRC/RES/17/3	A/HRC/RES/17/14	A/HRC/RES/17/16	A/HRC/RES/18/1	A/HRC/RES/18/2
Téma:	právo na rozvoj	právo na vodu	právo na jídlo	právo na životní prostředí	právo na zdraví v kontextu HIV/AIDS	právo na vzdělání	právo na přístup k lékům	právo na mír	právo na vodu	vyhnutelná úmrtnost matek
Austrálie				CS						CS
Belgie 5.	+	CS		CS		CS		-	CS	CS
Bulharsko		CS		CS		CS			CS	CS
Česká republika 3.						CS				CS
Dánsko 5.						CS			CS	CS
Estonsko		CS				CS			CS	CS
Finsko 5.		CS				CS			CS	CS
Francie 5.	+	CS		CS		CS		-	CS	CS
Irsko		CS		CS	CS	CS			CS	CS
Itálie 5.		CS		CS		CS			CS	CS
Japonsko 2.	+					CS		-		CS
Kanada 5.						CS				CS
Kypr		CS	CS	CS		CS			CČS	CS
Lichtenštejnsko				CS	CS					CS
Litva		CS		CS		CS			CS	CS
Lotyšsko		CS				CS			CS	CS
Lucembursko		CS	CS	CS		CS			CS	CS
Malta						CS				
Německo 5.		S		CS		CS			S	CS
Nizozemsko 5.	+	CS			CS	CS			CS	CS
Norsko 5.	+	CS	CS			CS	CS	-	CS	CS
Nový Zéland				CS						S
Polsko 3.	+	CS				CS		-	CS	CS
Portugalsko		CS	CS	CS	CS				CS	CS
Rakousko 5.		CS	CS	CS	CS	CS			CS	CS
Rumunsko 3.		CS		CS	CS	CS			CS	CS
Řecko						CS			CS	CS
Slovensko 3.	+	CS				CS		-	CS	CS
Slovinsko 3.		CS		CS		CS			CS	CS
Španělsko 5.	+		CS	CS		CS	CS	-	S	CS
Švédsko		CS				CS			CS	CS
Švýcarsko 5.	+	CS	CS	S	CS	CS	CS	-	CS	CS
USA 5.	0					CS		-		CS
Velká Británie 5.	+					CS		-		CS

Rezoluce:	A/HRC/RES/18/5	A/HRC/RES/18/6	A/HRC/RES/18/7	A/HRC/RES/18/26
Téma:	LP a mezinárodní solidarita	podpora demokratického a vyváženého mezinárodního řádu	právo na pravdu	právo na rozvoj
Austrálie			CS	
Belgie 5.	-	-	CS	+
Bulharsko			CS	
Česká republika 3.	-	-	CS	+
Dánsko 5.			CS	
Estonsko			CS	
Finsko 5.			CS	
Francie 5.			CS	
Irsko			CS	
Itálie 5.	-	-	CS	+
Japonsko 2.			CS	
Kanada 5.			CS	
Kypr			CS	
Lichtenštejnsko			CS	
Litva			CS	
Lotyšsko			CS	
Lucembursko			CS	
Malta			CS	
Německo 5.			CS	
Nizozemsko 5.			CS	
Norsko 5.	-	-	CS	+
Nový Zéland				
Polsko 3.	-	-	CS	+
Portugalsko			CS	
Rakousko 5.	-	-	CS	+
Rumunsko 3.	-	-	CS	+
Řecko			CS	
Slovensko 3.			CS	
Slovinsko 3.			CS	
Španělsko 5.	-	-	CS	+
Švédsko			CS	
Švýcarsko 5.	-	-	S	+
USA 5.	-	-	CS	0
Velká Británie 5.			CS	